

Mukaddime-i Temrînât

[Fahrü'l-ulemâ'ü'l-mütebahhîrîn üstâd-ı faziletmendim saâdetlü el-Hâc Mehmed Zihni Efendi Hazretlerine tuhfe-i naçizânemdir]

Lisan-ı Arabiye'nin Vucûb-i Tahsîli ve Usûl-i Tedrîsi Hakkında Birkaç Söz

Vâcibi edâdan sonra derim ki: Lisân-ı din olmak hasebiyle tesir-i hâkimiyetini izhâr ederek elsine-i İslâmiye'nin kâffesine girmiş, imtizâc etmiş, adeta masûnu'z-zevâl bir rûkn-i rasînini teşkîl eylemiş olan lisân-ı fasîh-i Arab'ı ta'allüm ve tahsîle her mümin muvahhidin ve bâhusus elfâz-ı kitâbiyesinin yüzde yetmiş Arabî olan bir Osmanlı'nın şiddet-i ihtiyâc ile muhtâc olduğunu beyân etmek malumu i'lam kabilinden olduğu için bu babta serd-i delâili zevâidden addeylerim.

“Ezmine-i ahîrede mehd-i ulûm ve maârif, bilâd-ı garbiyedir. Âsâr-ı Arab'ın bize lüzûmu yoktur. Hep Avrupa'ya bakalım. Eslâfımızın mirası bizi doyurmağa, beslemeğe artık kâfi gelmiyor. Kendimize mirasyedi süsü vererek boş yere kendimizi aldatmayalım! Var-yok, hep Avrupa'dadır. Şark'tan istifade edecek hiçbir şeyimiz kalmamıştır” diyen ifrat-perverânın fikrine, ukûl-i selîme ashabının iştirâk etmeyeceği bedîhidir. Bu gibi efkâr ve mütâlaât ne kadar parlak ifadelerle beyân edilse yine az zaman içinde sehâfını, mazarratı idrâk edilerek fûrûğ-i dîde-firîbi söner, hükümden sâkıt olur.

Fi'l-hakika vücûd-i kavmiyetimizin tezyinât-ı hâriciyesi demek olan envâ-ı âsâr-ı sînâati Avrupa'da aramalıyız. Lakin ondan evvelde sermaye-i bekâsını, mâddetü'l-asl-ı hayatını kendimizde bulmağa çalışmalıyız. Arz-ı vücûd etmek için yabancı bir ele muhtâc olan bir heykel âsâr-ı sînâatle ne kadar tezyîn edilse, revnak ve fûrûğu artırılsa yine cansızdır. Kendiliğinden ileriye doğru bir adım atamaz. Vesâit-i sînâiye ve fenniye ile yürütülse bile yine -mahrûm-i idrak ve hatta kendi vücûdundan da bîhaber olduğu için- semt-i maksûdunu bilemez, yine yabancı bir elin sevk ü idaresine arz-ı iftikârdan kurtulamaz.

Bir kavmin kendini bilmesi, tanınması, ihsâs-ı kavmiyet etmesi, akvâm-ı sâireye karşı isbât-ı mevcûdiyet etmesi -malum olduğu üzere- lisânı ile ahlâk ve 'âdâtı ve bunların kâffesine hâkim olan efkâr ve itikâdât-ı dîniyesi iledir. Akvâm-ı muhtelif-i âlemi birbirinden ayıran, sâha-i rekabete düşüren, meydan-ı terakkîde müsabakaya davet eden, sâirlere tefevvuk ve

rüchan zevkini, tedennî ve inhitât elemini duyuran hep bunlardır. Diyaneti zaafa uğramış, ahlâk ve 'âdât-ı milliyesi inhitâta yüz tutmuş, lisânı bozulmuş bir kavmin ensâli mevcûd olsa da kendisi sahîfe-i âlemden silinmiş demektir.

Cüzî bir te'emmüle koyulsak görürüz ki -akvâm-ı sâire-i İslamiye gibi- bizim de Avrupalı komşularımızdan büyük bir farkımız vardır. Vesâit-i medeniye bizi onlara ne kadar takrîb etse yine aramızdaki mesafe ba'de'l-meşrikayndır. El ele tutuşacak surette birbirimize yaklaşıp yine beynimizdeki mesafe dolmaz -yâhud dolsa bile tarafeynden birinin bekâyâ-yı vücûduyla dolar- bir uçurumdur; Şark yine şark, Garp yine garptır. Bize göre büsbütün Avrupalılaşmak gayet güçtür, mazardır, adeta mühliktir.

Avrupalının ulûm ve fûnûnunu sevmeli, adeta meftûn olmalıyız. İçinden işimize yarar her ne görürsek almalıyız. Zaten de bununla memur değil miyiz? Lakin bu muhabbet ve meftûniyet bizi bize unutturmamalı, efkâr ve 'âdât ve ahlâk-ı dîniye ve milliyemizi nazarımızda küçültmemelidir. Bizim de gözler kamaştıracak gayet parlak bir mazimiz, bir vakitler rehber-i medeniyet, cadde-i terakkîde meş'al-i hidayet olmuş gayretli eslâfımız vardır. Onlara iktifâ etmek [uymak], faaliyette onlara peyrev olmak, umman-ı maârife atılarak bugün peşvâ-yı terakkî sayılan akvâm-ı fâzıla ile yarışmak da onların ahfâdına, yani bizlere ait bir vazifedir.

Bu vazifenin derece-i ulviyet ve kudsiyetini bihakkın takdîr ise ancak mefâhir-i milliyemizi unutmamağa, unutulmuş olanlarını der-hâtır etmeğe, eslâfımızın ne büyük adamlar olduğunu, bize miras olarak ne gibi şeyler bıraktığını bilmeğe, hasılı kendimizi tanımağa, öğrenmeğe vâbestedir. Pek esaslı ve ruhlu olan bu maksadı takîb için de onların nice emekler sarfıyla vücûda getirdikleri hâlde kıymet-nâşinaslık seyyi'esi olarak kûşe-i nisyâna attığımız, mütâlaasına râğbet ve hatta tenezzül etmediğimiz, tozlar altında çürüttüğümüz, güvelere yedirdiğimiz o bîhadd ü pâyân kıymetli yadigârlardan hiç olmazsa pençe-i 'ademden rehâyâb olabilenlerin kıymeti, ehemmiyetini takdîr ederek tetebbu eylemek lazımdır. Bu tetebbu, bu kadirdanlık da -bu âsârın yüzde doksanı Arapça olduğundan- behemehal Arapça'nın vücûb-i tahsîli intâc eder.

"Bir Türk'e göre mefâhir-i milliyesini aramak için âsâr-ı Arabiye'yi tetebbu'a neden ihtiyaç olsun? Arap lisânının bâr-ı minnet altına girmek neden bu kadar zaruri olsun?" gibi bir suale hacet yoktur zannederim. Zira biz Osmanlılarca bâdî-i iftihâr olan mehâsin ve fezâil-i sâbika, terakkiyât ve tekmilât-ı maziye yalnız Osmanlılık dairesinde cereyan edenlerden, Türkçe

yazılmış eserlerde mazbut olanlardan ibaret olmayıp 1300 bu kadar yıldan beri tehattüs eden vekâyi-i azîmenin, sâha-i şühûda gelen şuûn-i cesîmenin kâffesiyle alakadınız. Hükümet-i seniyye-i ebediyü'l-istikrarımız -hilâfet-i kübraya makarr-ı iclal ve bütûn millet beyza-yı İslamiye'ye ka'betü'l-âmâl olmak hasebiyle- bir hükümet-i Osmaniye olmaktan ziyade bir hükümet-i muazzama-i İslamiye'dir, demekte asla tereddüt etmeyiz. Cihet-i câmia-yı İslam, akvam ve ecnâs-ı muhtelif-i muvahhidîni bir râyet-i maneviye altına cem ederek -hukemâ-yı Garb'ın hayalhane-i emelinden öteye geçemeyen- râbîta-i ittihat ve yekvücûdîyi o kadar ekmel bir surette hâsıl etmiştir ki Arab'ın malı olan mehâsin kâffeten ve bi-lâ noksan Acem'in de Türk'ün de malı olmuş ve Acem'in, Türk'ün vücûda getirdiği âsâr-ı terakkîden Arap da istifade etmiş ve hepsi hadîka-yı İslam'ın mahsûl-i bereketi addeyleyerek kardeşçe paylaşılmış ve -umumun milk-i meşrû'u olduğunu ifhâm etmek, neşr-i fuyûz-i maârifte buhul olmadığını göstermek için de- bu âsârın ekseri lisân-ı Kur'ân ile yazılmıştır.

Bu mütâlaâtımızı asr-ı ahîr içinde varlığımızı bile kendimize unutturacak derecede terakkiyât-ı garbiye hakkında hâsıl olan hayret ve meftûniyetimizin bir mazarr-ı aksü'l-ameli addedenler, âsâr-ı Arabiye'ye 'adem-i rağbetten dolayı çektiğimiz zararları lüzumsuz yere i'zâm ettiğimize kâil olanlar eksik olmaz. Bunlar düşünmüyorlar ki bu lisan, lisân-i din olduğu için vücûd-i manevimizin 'urûk ve 'asabına, a'mâk-ı ruhuna kadar icra-yı hüküm ve tesir ederek keyfe mâ yeşâ taht-ı idaresine almış ve -bu tesir adîmü'n-nazîr ile vücut bulan, bekâmızı temin eden- efkârımızın, ahlâkımızın, 'âdâtımızın tâ 1300 bu kadar seneden beri kıymetli bir emanet, nadide bir yadigâr-ı mekremet gibi pederden evlada intikâl etmiş, bununla da kanaat edilmeyerek -o unutulmuş esas-ı milliyete hâlel gelmesin diye- kitaplara derc edilerek kütüphanelerin seniyye-i hıfz ve ihtimamına tevdi edilmiştir. Düşünmüyorlar ki ehemmiyetsiz, lüzumsuz addettikleri bu lisânın lügati ve hatta terâkibi Osmanlı lisânının hemen hemen yarısını ve hele lisân-ı kitabet ve inşâsının sülûsânını [üçte ikisini] heyetiyle ve hiçbir tahrîfe uğramaksızın işgâl etmiş, bir cüz-i lâ yenfekki mesâbesine geçmiştir.

Arab'ın ulûm-i riyâziye ve hikemiyesi şimdiki derece-i terakkîye vâsıl olmadığından dolayı kâffe-i ulûm-i Arabiye'ye nazar-ı istihfaf ve istihkâr ile bakanlar, ulûm-i Arabiye'den hiçbir istifade edemeyeceğimizi iddia edenler -mu'tekadât ve a'mâle taalluk edenlerden, tefâsir ve ehâdisin envâ'ına ait olanlardan sarf-ı nazar edilirse- ulûm-i garbiyenin mühim, hem de pek mühim bir kısmını teşkil eden kütüb-i ahlâkiye ve hukûkiyenin pek değerlilerini, pek mufassallarını Şark kütüphanelerinde de bulurlar. Bu kitaplardan yalnız Avrupalı meftunu olanların değil, Avrupalıların da bihakkın istifade edebileceğini anlarlar. Bu kadar terakkiyât

ile beraber birçoğu henüz hâledilemeyen, bu kadar velvelelere bâis olan mesâil-i hukûkiye ve içtimâiyenin de ahkâm-ı şer'iyeye daire-i muhîtesinden kurtulamamış, ulemâ-yı İslam'ın hasebi'd-diyâne tetebbu'ât-ı bînihayesini mûcib olmuş ve o gibi münâzâta hacet bırakmayacak surette hâledilmiş olduğunu, hâsılı Avrupa'da hâl-i sabâvette olan bu ilimlerin bizde ihtiyarlamış[1], daha doğrusu sinn-i kemale ermiş olduğunu görürler. Acaba bir ecnebînin bâr-ı minnetini çekmeden kendi mâl-i helâl ve meşrûmuz olan bu ilimlerden istifadeye kalkışsak ziyan mı ederiz? Acaba içinden çoğu müphem, yekdiğerini nâkız olan o bir sürü nazariyât ile henüz mübtedi, acemi sayılan ezhânımızı doldurmak bizi daha ziyade mi fâidemend eder? Avrupa'nın o nev-i âsârına tefevvukunda hiç şüphe olmayan bu kitaplara da ihtiyacımız yok mu denilecek? Yoksa bunların da değerli şeyler olduğunu mutlaka Avrupalı ağızından işitmeğe mi lüzum görülecek?

Bu gibi zevat Avrupa maârifinden en ziyade muhtâc olduğumuz aksâm-ı ulûmu bir tarafa bırakarak bize nazaran ehemmiyeti üçüncü, dördüncü derecede kalan Frenk edebiyatının kühn ü gavâmızına vusûl için hasr-i ömür eyledikleri, sanâyi-i nefîseye merak diye bu kadar uzaklara uzandıkları hâlde yanı başlarında duran edebiyat-ı Arabiye'yi -yine o merak sâikasıyla olsun- tetebbu etseler zevk-i âşinalıklarına, bedâyi'-i pesentliklerine hâlel mi târî olur? Yoksa Şark'a dair malumat edinmeği bir müsteşrikin himmetinden mi bekliyorlar? Âlem-i İslam'ın tarih-i ulûmuna dair bir fikir peydâ etmek için yalnız Avrupalı dostlarımızın tercümelerini okumakla mı iktifa edecekler?

Hikmetü'l-Efrence vukûf-i medâr-ı mefharet, Avrupa hukemâsının birbirini nâkız, ekseriyetle kendi kendini hâdim [yıkıcı], esası hep ihtimâlât üzerine müstenit o bitmez tükenmez felsefe nazariyatını bilmeği en büyük deha ve marifet sayanlar, biraz da kendilerine gelseler de -ilm-i akâ'idden başka- 'ilel ve esbab-ı şer'atten bâhis, hakikat-ı şer'i muvazzah, lübb-i hakâyıkı câmi *ilm-i tasavvuf* namıyla bir felsefe-i İslamiye'nin mevcut olduğunu, bu ilm-i celilin -yalnız rüzgarın dest-i tahribinden kurtulan- kitaplarıyla pek zengin kütüphaneler vücûda getirebileceğini ra'ye'l-ayn müşahede ederler. Sarf-ı mücâhedâta, müşâhedat ve mükâşefâta müstenid olan bu ilmi tedvîn eden ekâbir-i urefâ-yı ümmetin hiçbir noktada -Avrupa hukemâsı gibi- ihtilafa düşmediklerini, zelâl-i feyzâ feyz hakikati doğrudan doğruya menbaından ahz ü telakki eylediklerini, oradaki hakâyıkın kuru bir sözden ibaret kalmayarak terbiye ve tehzîb-i ahlâk emr-i ehemminde nasıl tatbîk edildiğini, kalp ile kalıp, ruh ile beden arasında mevcûd olup -asırlarca mesayiden sonra hukemânın keşfeder gibi oldukları- münâsebât-ı kuvviyenin ne kadar vâzıh ve âşikâr olarak malum ve süllem-i kemalâta urûc

için tatbikâtının ne kadar hakîmâne bir surette mevki-i icrâyâ mevzû olduğu, hasılı hafâyâ-yı ahvâl-i ruha ittilâ babında ne kadar ileri gidildiğini gördükleri zaman dûcâr-ı hayret olmaktan kendilerini -eminiz ki- kurtaramazlar. Kendimizin bu kadar muhkem ve metin, bu kadar esaslı bir felsefemiz var iken ezhânımızı yabancı fikirlerin seyl-i evhâmına kaptırmağa neden muhtâc olalım?

El-hâsıl malumu i'lâm için serdedilen bu uzun mukaddimeden şunu demek isterim ki Frenk'ten alacak çok şeyimiz varsa Arap'tan alacağımız onlardan az değildir. Belki ehemmiyetçe onlara fâiktir. Her sınıfı binlerce mücelledâta bâliğ olan tefsire, hadise, akâ'ide, tasavvufa, ahlâka, fıkha, usûl-i fıkha[2], tarihe, siyere, terâcime ve hatta edebiyata ait kütüb-i Arabiye'yi kâmilten Türkçe'ye tercüme etmedikçe, onların mündericâtına tamamen vâkıf olmadıkça Arap sermayesine arz-ı ihtiyaçtan vâreste olmayan lisânımızın istiklâlini külliye iktisâb etmedikçe Arapça'dan müstağni olamayız, onu tahsilden bir türlü vazgeçemeyiz. Bu işi görebilmek için de -hiç şüphe yoktur ki- uzun asırların geçmesi lazımdır. Bu asırlar geçtikten, bu işler görüldükten sonra da acaba ehass-ı metâlib olan bu gına hasıl olacak mıdır? Yine hiç şüphe yoktur ki Kur'ân ile hadis Arabiyetlerini muhafaza edip dururken kıyamete kadar bu lisânın tahsîlinden müstağni olamayacağız.

Binâenaleyh ulûm ve fûnûn-i hâzırânın vâsıl olduğu derece-i kemalâta irtikâ için elsine-i ecnebiyeden hiç olmazsa birini tahsil etmek nasıl zaruret hükmüne girmiş ise -her kavme göre hasâis-i kavmiyesi medâr-ı imtiyâz olduğu gibi- bizim için de bir sermaye-i şeref olmak lazım gelen asabiyet-i kavmiyemizi, efkâr ve 'âdât-ı ecnebiyeden kendimizi vikâye, hâsılı -bir milletin şahrâh-ı temeddünde, meydân-ı terakkîde yol alabilmesine en büyük vasıta-i teşvîk olan, mevcudiyet-i kavmiyeyi hissettiren- mefâhir-i maziyeimizi nisyardan kurtarmak için Arabî lisânını tahsîl etmekte öylece zaruri ve belki daha ziyade mecburi olmak lazım gelir.

Bu lisân-ı belîğû'l-beyan öteden beri mekteplerimizde yalnız lisân-ı Osmanî'nin istiâre ettiği külliyyat ve terâkib-i Arabiye'nin mevâkı' ve suver-i isti'mâlini belletmek, mekteb rahlelerinden yetişecek erbab-ı inşa aklâmını şîve-i lisân-ı Osmanî'ye muhalif yanlışlardan korumak maksadıyla tedrîs edilmekte olup hayyiz-i husûle îsâli yalnız vüs'atlice bir kâmûs-i Osmanî ve muntazamca bir kavâ'id-i Osmaniye ile mümkün olan böyle mahdut ve kasîr bir emel ile başlattırılan derslerin hemen daima o maksadı da edaya kâfi gelmeyerek akîm kaldığı Arabî muallimliğinde bulunan zevâtın daima nazar-ı dikkat ve te'essüfünü celp etmektedir. Halbuki zann-ı âcizâneme göre bir lisânı talimden garaz-ı hakiki, o lisanın

kendisi olmadıkça kâfî ve nâfî semereler husûle gelmez. Ecnebi bir lisânı ve mesela Fransızca'yı mahza Fransızca öğrenmek için tahsîl ettiğimiz gibi Arapça'yı da -Türkçe'ye yardımı olduğu için değil- Arapça öğrenmek için tahsîl etmeliyiz.

Bu lisânın tahsîlini en ziyade işkâl eden, öğrenilmez bir lisân olduğuna dair umumi bir fikir hâsıl eden şey usûl-i tadrîsimizin fenalığıdır; bir Türk'e göre tertîb edilmemesidir. Bu hakikat üstad-ı şehîr ve fâzıl bînazir saâdetlü Zihni Efendi Hazretleri'nin *el-Müntehab*'larında: "Arabiye'nin talimi için zannolunan su'ûbet hemen bir emr-i mevhumdur. Lügat-ı Arabiye lisânımızın rûkn-i a'zamı olup bizce ecnebi olmadığı cihetle onun ta'allümü lügat-ı Efrenciye tahsîlinden âsândır. Çekilen usret üslûb-i talimin yolsuzluğundandır" diye izah ve tebyin buyurulduğu gibi Avrupalıların az zaman içinde onu bizden âlâ öğrenmeleri de sabittir.

Malumdur ki ilk -ve hâlâ medrese-nişin talebe-i ulûmca mer'î- usûl, tatbikat nâmına hiçbir şey görmeksizin derse devam etmek ve gözünü açar açmaz kavâ'id-i lisânı bilinmeyen, anlaşılmayan bir lisandan -şuruh ve havâşinin o bitmez tükenmez münaza'ât-ı bîfaidesi, saded haricindeki tafsilat-ı zâidesi ile beraber[3]- ezberlemektir ki bu usûlün mahzûr-i azîmi on beş yirmi senelik tahsil ve iştigalin Arapça iki satırlık yazı yazmağa olsun kâfî gelememesiyle sabittir.

Tedrisât-ı Arabiye'de atılan ilk hutve-i terakkî mekâtib-i rüşdiyenin küşâdı üzerine kavâ'id-i Arabiye'yi çocuklara Türkçe ve munakkah olarak belletmek ve Arabiyyü'l-ibâre kavâ'id kitapları yerine Türkçe mefhumlar ezberletmek usûlü olmuştur. Lakin -Arapça'yı öğretmekten maksat "nasara"yı bi-lâ te'emmül bir solukta tasrîf ettirmekten, "Mübteda ile haber merfûdur" ibaresini çocuğun ağzına vermekten ibaret imiş gibi- ezhân-ı tullab tatbikat ile temrin ve terbiye edilmediği, anlamaktan ziyade ezberciliğe alıştırıldığı cihetle bu hutve-i terakkîden de me'mûl olan fâide hâsıl olamadı. Yine Arapça anlaşılmaz, hâledilmez bir muamma hâlinde kaldı. Mekâtib talebesince ona dair bir fikir ve malumat hasıl olmadı gitti.

Bu nâ-revâ hâlin ıslâhı, bu usûl-i tadrîsin ta'dili bir taraftan üstad-ı faziletmendimiz saâdetlü el-Hacc Zihni Efendi Hazretleri'nin, diğer taraftan el-Hacc İbrahim Efendi merhumun yed-i i'tina ve ihtimamına mevdû' olmak mukadder imiş ki *el-Müntehab*'ların, *el-Muktedab*'ların sâha-i istifadeye vaz'ından, Darü't-ta'lim'in küşâdından evvel bu ceht -ehemmiyet-i

fevkaladesiyle beraber- nazar-ı dikkati o kadar celb edememişti.

Darü't-ta'lim'in küşâdı gece gündüz Arabî ile uğraşan bir talibin az zaman içinde Arabî edebiyatına bihakkın vâkıf, inşa ve kitabetine bile muktedir olabileceğini ispat etti. Bu hâl medrese-nişin talebeye bir tayy-i zaman harikası göstermek demek idi. *El-Müntehab* ile *el-Muktedab* da Mekteb-i Sultanî gibi derece-i tâliyedeki ulûm ve fûnûn-i muktezîyenin her türlü tedrîs edilen bir mektepte Arabî ile haftada yalnız iki saat iştigal edince yine o kadar bir müddet içinde kavâ'id-i sarfiye ve nahviyeyi gayet mazbut olarak bellemek, ibare istihracına bir meleke ve iktidar peyda etmek, mektepten çıktıktan sonra az zaman içinde bu tahsili layık olduğu dereceye îsâl eylemek mümkün olduğunu gösterdi. Bu da mekâtib-i umumiye âlemince harikulade bir eser-i terakkî demek idi. Kavâ'id-i lisânı tatbikatı ile beraber öğrenmekten ibaret bu usûllerin her ikisi de bire on, belki de bire yüz semerât-ı nâfia vermeğe başladı. Aralarında bir fark var; birincisi yalnız Arabî lisânını öğrenmek için küşâd edilmiş mekteb-i hususiyede mevki-i tatbîke vaz' olunabilir. İkincisi ise umumî ve hususî her mektepte tatbîk edilmekle beraber mekâtib-i umumiye için ötekinden daha elverişlidir.

Eskiden beri maruf ve meşhûr olan kavâ'id-i Arabiye kitaplarından hiçbirini okumağa, tedkîk etmeğe henüz vakit bulamadığım halde mahza bu iki kitap sayesinde az çok ibare sökecek, anlayacak derecede meleke peydâ ettiğimi, bu iki eser-i rengin ve dil-nişînin müessir ruhlu ve esaslı bir surette -bellememek kabil olmadığını burada tahdisen li'n-nimet- zikir ve irade lüzum görürüm.

Bu kitaplarda munderic temrinlerle emsile o kadar çok, o kadar mütenevvidir ki onların yalnız onda biri zapt ve itkân-ı kavâ'id-e kâfi ve vâfidir. Fazla olarak bunlar öyle birer gencîne-i fevâid-i edebiye ve nûkât-ı lügaviyedir ki değil şakirdleri, onları okutan muallimleri bile senelerce müstefîd eder. Her okuyuşta, her okutuşta yeni yeni birtakım hafâyâ ve mezâyâ-yı lisâniyeye aşına eder.

Sarf kısmı olan *el-Müntehab*'dan tullâb için su'ûbeti derkâr olan i'lâl, idğam, ibdâl kavâ'id-i hazfedilerek kitabın mebâhis-i muhtelifesine gayet mahirane ve üstadane bir surette tevzî' edilmiş ve böylece şakirdâna hiç yorgunluk hissettirmeden bu kavâ'idin kâffesi bi'l-amel talim edilmenin yolu bulunmuştur.

Nahiv kısmı olan *el-Muktedab*'dan da âmil-mamul gürültüleri ile manasından ziyade lafzı maksud ıstılahât-ı saire tayy edilerek kitap sureten muhtasar görünmekle beraber kâffe-i kavâ'id-i nahviyeyi mufassalan câmi' ve her mebhâsı bedâyi-i âsâr-ı Arap'tan müntehap yüzlerce emsile ile müveşşah bir hâle getirilmiştir.

İslâh-ı tadrîsât-ı şeh râh-ı kavîmine herkesin serbest girebilmesini teshîl için Hazret-i üstadın kemal-i semâhatle açtıkları bu büyük bab-ı terakkîden girmek, orada yol almak zamanı artık hulûl etmiş, gayretmendân-ı ehl-i marifetin himmet ve hüsnü niyetine kalmıştır. Elbette son hutve-i terakkîyi daha atmış sayılmayız. Bu lisânı kolay öğrenmek için daha birçok çareler düşünmek zaruridir. Lakin mutkîn ve mazbut, âlimane ve üstadane bir surette telif olunmuş, bîhadd ü nihaye nefâyis-i kıymetdâr ile tersî' edilmiş böyle eserlerin o ayardaki ashab-ı kemal tarafından evvel be-evvel tedvîni zaruri idi.

İşte bu mübarek lisânı elden geldiği kadar beynimizde neşir ve ta'mîme hizmet-i vazife-i mefrûdasının dûş-i himmete tahmîl edildiği faaliyet, kalbe ilkâ eylediği şevk ve gayret sâikasıyladır ki Mekteb-i Sultanî Arabî muallimliğine min-gayr-ı had tayin olunduğum günden beri eser-i Hazret-i üstada iktifâyı [uyup takip etmeyi], şakirdlik şükranesi olarak 'ala-kadri'l-istitâ'a usûller tahrisini e'azz-ı makâsıd bilerek -acz ve noksanıma, vazifenin ağırlığına asla bakmadan- ona göre çalıştım. Şakirdânın elinde bulduğum kitap Mekteb-i Sultanî ders nâzırı Cemil Beyefendi'nin *Sarf-ı Arabî* nam eseri idi ki birinci kısmı mu'ahharan tab' edilip umumun nazargâh-ı istifadesine vaz' edilmiştir.

Bu kitap mübtedî çocukların kolayca anlayabilecekleri surette açık yazılmış olup içindeki kavâ'id-i sarfiye gayet mücez ve mazbut ve adeta noksansız denecek derecede mükemmeldir. Yalnız sehlü't-telakkî bir mecmua-i kavâ'id olan bu eserin esna-yı tadrîsinde talebeye yaptırılacak tatbikat ve temrînât ise ayrıca tedvin ve tertîb edilmeyip bu cihet sarf muallimlerinin zevk ve intihâbına terk edilmişti. Acizleri de işte bu serbestlikten istifade tarîkini araştırarak bu tatbikatı yalnız ta'lim-i kavâ'id-i sarfiyeye hasretmemek, bu kavâ'id ile beraber doğrudan doğruya lisânı da öğretmek, daha birinci senede iken Arapça'dan Türkçe'ye, Türkçe'den Arapça'ya tercümeler yaptırmak istedim. Tecrübeye koyuldum. *Temrînât*namıyla sâha-i intişâra vaz'ına ictisar eylediğim bu eser-i nâçiz vücûda geldi.

Temrînât, semerât-ı nâfia bahşettiğini müşahede eylediğim bir iki senelik tecrübenin mahsûlüdür. Bu mahsûlün devre-i kemâli idrâk ettiğini iddia gibi bir küstahlıkta

bulunamayacağım tabiidir. Mükemmeliyeti nispetinde kavâ'id-i çok olan bu lisânın ilk hamlede tekellüm ve tahrîre tatbiki, bâhusus sarfı bile görmemiş çocuklara talimi ne kadar müşkilâtı dâ'î olacağını hatıra getirilir ve başka bir kitabın programı esas ittihâz edilerek tertîb edilen bu tarzdaki bir kitabın benim gibi bir acizden sudûr ettiği düşünülürse bittabî böylece pür hata ve noksan olarak sâha-i intişâra vaz'ı hüsnü niyetten başka bir şeye mahmul olamaz.

Temrînât'ın bu kısm-ı evvelini tertip için -birinci senenin programı olan- sarfın ef'âl ve esmâ sahîfesini 'ala-vechi'l-kemal belletecek derecede temrinleri çoğaltmakla beraber[4], ufak tefek cümleler tertîbine medâr olmak üzere de birçok "tercüme" ve "ta'lim"ler ilavesi iltizâm edilmiştir. Bu "tercüme" ve "ta'lim"lerin papağan gibi ezberlettirilen mükâlemat kabilinden olmaması, öğrenilmiş kavâ'id ve lügatın i'ânesiyle yapılabilmesi için de icâb eden kavâ'id-i nahviyenin gayet muhtasar ve pek kolay anlaşılacak bir tarzda yazılmasına ezberlenmek üzere bazı esmâ ve ef'âl ve edevat dercine i'tinâ olunmuş ve isimlerin cem'leri fiillerin meful ve sılaları -ehemmiyet-i mahsûsalarına binâen- unutulmamıştır.

Bundan mâ'adâ ötesine berisine küçük küçük fıkralar, hikayeler de yazılmıştır ki bu da tenvî-i mundericat fâidesinden mâ'adâ bir de bu parçalara kıraat ve ezber hizmetini gördürmek maksadına müstenittir.

Asıl kitabın tertîbine riâyeten ve ezhân-ı tullâbı teşviştan sıyâneten cümel-i fiiliyeden işe başlayarak cümel-i ismiyenin suret-i teşkîli "esmâ" bahsine talik edilmiştir ki bu da bir program takibi mecburiyetinden neşet etmiş zaruri bir hâldir.

Bir de kavâ'id-i nahviye rastgele öteye beriye serpiştirilmiş ve gayr-ı muntazam bir hâlde bulundurulmuştur ki bu da *Temrînât*'tan maksat kavâ'id-i nahviye taliminden ziyade lisânı ta'lim olduğundan ve her türlü şerâ'it-i kemali bir arada cem etmenin imkansızlığından münba'is bir keyfiyettir.

Larive et Fleury ile *Otto* usûllerinin birden lisân-ı Arabî'ye ilk defa olarak acemice tatbîki demek olan bu usûl-i muhtelitin -bu hâl-i ibtidâsı ve her türlü nevâkısı ile beraber- pek ziyade muvaffakiyet bahşolduğunu kemal-i itminan ve mefharetle beyan edersem bundan dolayı haklı görülmeliyim. Zira birçok derslerle beraber haftada yalnız iki saat Arabî dersi gören, bununla beraber Arabî namına daha evvel bir şey okumamış bulunan Mekteb-i

Sultanî mübtedî talebesinden pek çoklarını gördüm ki sene nihayetinde bir iki satırlık Türkçe ibareyi Arabî'ye, Arabî ibareyi de Türkçe'ye -muallimin i'ânesine muhtaç olmaksızın- hatasız nakle muvaffak olurlar. Her kelimenin gerek mevki-i isti'mâli ve gerek tasrif ve i'râbı hakkında da îrâd edilen suallere pek muvafık cevaplar veriyorlar. Ve bu usûl dairesinde sarfı bitirinceye kadar nahvin de ekser kavâ'idini nazarî ve amelî olarak öğrendikten, birçok lügatler ezberledikten mâ'adâ alelade yazılmış kütüb ve cerâid-i Arabiye'den meal istihracına ve oldukça meramlarını ifade ve tahrîre muktedir olabileceklerini ispat ediyorlar.

İşte görülüyor ki usûl-i tedris ıslah edildikten sonra hiçbir ilim ve fennin tahsîlinde güçlük kalmıyor. Anlaşıyor ki herhangi bir muallim bu cihete hasr-ı zihin ettikten, biraz da esnâ-yı tadrîsindeki tecârübünü nazar-ı i'tinaya aldıktan sonra emr-i ta'limin bir kolaylık cihetini bulabiliyor. İhtiyacât-ı asriye ile bihakkın mütenasip olmaktan pek dûr olan bu kitabı bir hüccet-i fazl ü marifet olmaktan ziyade bir numune-i gayret ve faaliyet olmak, nevâkis ve hatîâtı erbabı tarafından ikmal ve tashih buyurulmak üzere destgâh-ı tab' ve temsile vermeğe cüret ediyorum. Bu lisânı başka usûllerle daha ziyade kolaylıkla ta'lim etmek de vârid-i hatır oluyorsa da bir kere başlanmış, vesile-i tecârübüm olmuş olan bu usûlden enzâr-ı âmmeye vaz' ettiğim numuneyi itmam ve semere-i muvaffakiyeti sonuna kadar müşahede etmeden başka usûle mübâşeretini muvafık görmüyorum. Binâenaleyh hidemât-ı âtiyemize bir mukaddime-i hayır olmak üzere gerek Sarf-ı Arabî'nin ve gerek ona ait olan bu *temrînât*ın karîben ikmâl-i tab' u neşrini tevfkât-ı ilâhiyeden temennî ile hatm-i kelâm eylerim.

Rabbi veffik ve temmim bi'l-hayri âmin [Ey rabbim başarıya ulaştır ve hayırla tamamlat, amin].

[Babanzâde] Ahmed Nâim

Hazırlayan: Ahmet Tarık Tuncer

Editör: Emir Çakır

[1] Bizde bu ilimlerin - esasları pek sağlam olduğu için- le-hu kadr ihtiyarlasa olmaz.
[Müellif]

[2] Bizim "hikmet-i hukuk"umuz da budur. [Müellif]

[3] Bu meselenin öteden beri sorun arz ettiği ve düzeltilmesi için müfredat önerilerinde bulunulduğu hakkında bkz. Mütâla'a-i Mahsûsa Islâh-ı Tedris Hakkında, Müntesibîn-i ilmiyyeden biri. İkan Akli İlimler Merkezi web sayfasında 26 Şubat 2026'da yayınlanmıştır. [Editör]

[4] Gerek bunların ve gerek biraz daha aşağıda bahsedilecek kavâ'id-i nahviyenin tertibi için -bizim gibi telâmizin mâl-ı mübahı olan- *el-Müntehab* ile *el-Muktedab*'ın cevâhir-i giran-bahâsında istediğim gibi tasarruf edişime intihâl namı verilmez sanırım. [Müellif]